

Софийски университет Св.“Кл. Охридски“

Философски факултет

„Катедра Политология“

Мария Андонова Пиргова

Автореферат

на

дисертационен труд на тема:

**Конвергентните политики – един от
историческите вектори на глобалната епоха**

За придобиване на научната степен „доктор на политическите
науки“ по шифър 03.03. - политически науки

София

2018

Формулирането на темата за връзката на конвергентните процеси с тези на глобализацията произтича от необходимостта политическите процеси на 20 и 21 век да се видят в техния континуум. Глобалните явления дават възможност модерността да се изследва от известна дистанция извън идеологическите нагласи на занимаващите се с модерна политика изследователи. Съвременният поглед има възможност постепенно се освобождава от конкретиката на интересите и от конфликтните дискурси, до които те водят. Тяхното място се заема от новите политически реалности.

Заедно с налагането на многополюсния модел на света се налага и многостранното отношение и осмисляне на политическите процеси. Методологически работата се опира на основополагащи теории за конвергенцията през 20 век. Те служат основно за очертаване на конвергентното мислене от различни теоретични посоки. Те са теоретичният фон, на който се анализират по същество политиките на конвергенцията в редица развити държави. Изучават се политиките при социализма, които имат капиталистическо съдържание, и политиките при капитализма, съответно със социалистическа същност, според утвърдените за това критерии. За целта са представени явления на конвергентни политики в рамките на държавната политика във Великобритания, Германия, Франция, САЩ, Швеция, Съветска Русия, СССР и Китай. За всяка държава е избран определен период, в който конвергентните политики се налагат по силата преди всичко на геополитически императиви или вътрешни кризи на водещия държавен модел. Като цяло модерните политически системи в индустриалния стадий на развитие използват конвергентни политики. Те играят съществена роля разгръщането на глобалните процеси и обновяването на политическото целеполагане.

Целите на настоящата работа са:

- 1. Да се изследват практиките на конвергентната политика. Анализира се предхождащата я предконвергентна фаза, която се проявява в капиталистическите държави от времето на индустриалната революция. Собствено конвергентните политики възникват при формирането на двете системи след 1917 г. Тези политики трябва да се разгледат чрез отделни ключови явления в различни държави и в различни периоди от развитието на икономическите и политически отношения през 19 и 20 век.**

2. Да покаже и докаже със съвременния интердисциплинарен инструментариум на социалните науки и конкретно с политологичния подход извода, че модерността в нейната индустриална фаза се проявява в две социално-политически системи на организация на обществото – капитализма и социализма. Те имат обща модерна основа в буржоазното общество, стъпват на общите характеристики на модерната епоха от периода 18-21 век и заедно с това развиват политически различни общества. Двете модерни системи реализират на практика различни държавни интереси поради различията на властования субект на управление. Те впитат в политиката си социални и идеологически компоненти, но в кризисни моменти за държавата на първо място излизат геополитическите интереси и тогава сериозна роля играят конвергентните политики от съображения за ефективност и конкурентноспособност.

Водещите направления на социалното мислене през модерната епоха са еволюционистките буржоазни социални теории, основани на буржоазните ценности на либерализма, консерватизма и социалдемократията от една страна, и от друга - революционните социални теории най-вече на анархизма, ленинизма и троцкизма, основани на отрицанието на буржоазната държава и издигането на преден план на комунистически ценности. Буржоазните и комунистическите ценности са в основата на идеологиите на модерността за индивидуалната и колективната социална реализация. Различните ценности си противостоят идеологически, но невинаги те могат да бъдат свързани и с реалната политическата практика, която ги използва преди всичко като мобилизиращи идеологии.

Човекът като биологично и социално същество не може да се реализира нито само като индивид, нито само като член на колектива. Затова и ефективните социални практики се опират на двойствени колективно-индивидуални форми. Човешката история може да се разглежда като паралелни и противопоставени линии на индивидуалното и колективното в човешката същност¹. Социалното само по себе си представлява индивидуално-колективистка диалектика на развитие. Това е изходното философско ниво, което формира социалното и политическото поведение на човека.

¹ Зиновиев Ал. „Комунизъм как реалност“, Ню Йорк, 1974 г., Зияющие высоты, 1976 г. и др.

Към биологичния, индивидуалния и колективен характер на човешката същност се наслагват и другите елементи на политическата култура. Това се отнася за цялата човешка история и в частност за модерната епоха. Върху двата стълба – индивидуалното и колективното в човека, се градят системите на регулация на човешките отношения от обичайното право до съвременния конституционализъм. Независимо от конкретните социални отношения, философското разбиране за човешката същност и историята остава водещо в мисленето за строежа на обществата.

Модерността като ценностна и социална система отрицава обяснителната сила на религията и прокламира на нейното място рационалното мислене. Тя поражда социални системи с нова мобилизация на хората в икономиката и в политическите решения на обществото, организирано в национални държави. Ценностите на модерността, както и ценностите на други исторически епохи далеч надхвърлят възможностите на епохата в икономически и духовен план. Тези ценности често се жертват в политиката, но не се губят заедно с нея. В глобалната епоха ценностите на водещите модерни класи – буржоазията и класата на наемния труд, не са загубени като либерални ценности за човешки права, равенство, свобода и справедливост. Те остават да бъдат пренесени през историята в хуманитарната мисъл на човечеството както и множеството религиозни ценности, идващи от различни световни религии.

Появата на глобалните процеси и загубата на монопола на буржоазната политическа система през 20 век дава възможност от позицията на глобалното развитие да се направят съвременни прочети на модерността и да се изследват формите на обществено развитие през модерната епоха не само от гледна точка на господстващите буржоазни ценности и интереси, а и на политическите ценности на производящите класи и прослойки в обществото. Чрез теориите и практиките на конвергенцията, чрез историята на социалната държава става ясно, че за живота на обществата не са достатъчни само буржоазните или само социалистическите ценности. На тях може да се гледа не само като на противоположни, но и на взаимнодопълващи се в социалните процеси.

Идеологиите като мобилизатори на политически интереси и катализатори на политическото действие влизат в най-остра битка. Тази битка е дори битка за взаимно унищожение на едната или другата страна. Но тя означава и развитие, а не унищожение на човешки ценности, защото е битка на идеи. Тя може да се превърне в унищожение

само когато се води в условията на политическа диктатура и физически унищожава мисловните носители на различност. Държавите са в състояние да впрягат всички обществени сили в битката за ресурси, власт и господство на етническа, класова или религиозна основа. Политици могат да стигнат до желание за физическо ликвидиране или социална изолация на другомислещия. Сатанизирането на определени идеологически формули, на една или друга власт, без да се разбира тяхното конкретно съдържание, създават алиби на различни интереси за власт, легитимират антихуманни политически режими и водят до унищожението на човешки животи като лишават човечеството от смисъла му – живота като първостепенна ценност. Политологията като наука за политиката е инструментът, който обяснява причините за крайностите в историята и създава условия за разбиране, консенсуси и развитие.

- 3. Да се осмислят основните характеристики на модерните системи, които се реализират исторически в модерната индустриалната епоха през 18-20 век и са предпоставки за общи глобални процеси през 21 век. Дали тези характеристики пряко израстват от ценностен и идеологически фундамент, или те са резултат от реални политически процеси и взаимодействие на политически системи и интереси на големи групи от хора? Историческият процес се изследва като много по-сложен от изведените на преден план, особено през 20 век, идеологии. Това е една от водещите линии в предложената работа, която следва от нейната логика и се стреми да дава конкретно-исторически отговори на определени социални въпроси.**

Към развитието на модерните политически системи в работата се прилага последователен политологичен подход. Той означава проследяване на властови процеси - от една страна изучаване на геополитическата конкуренция на националните държави и от друга – изследване на социални практики за икономическа и политическа ефективност, които са породени от взаимодействието на класите и групите вътре в националните държави.

- 4. Да се представи понятието „конвергенция“ във вижданията на неговите първи и най-известни автори. Взаимодействието и прилагането на политики и социални практики от различен социално-политически тип държави, основани на господството на различни интереси, се нарича**

конвергенция на социални модели. Анализирана е и предконвергентната фаза на конвергентния процес, както и понятието за дивергентни процеси като протитивоположни на конвергентните. Понятията в настоящата дисертация са работни, те обслужват изследването на конвергенцията като политически практики. Интерпретацията на понятията не навлиза в дискусията по съдържанието на понятието и неговите многобройни варианти, защото това би било друга тема.

Много от авторите на идеите за конвергенция не ги наричат с термина „конвергенция“. Нашата цел е не толкова концептуалната еволюция на конвергентните теории, колкото политическата практика, базирана най-вече на прагматични политически решения.

В работата, за илюстрация и по-пълно разбиране на процесите, се разглеждат теории за конвергенцията на отделни автори, които представят различни направления в самата конвергенция. Показани са за сравнение и най-общо възгледите на някои теоретици на индустриалната епоха, които отричат конвергенцията и смятат, че рано или късно социализмът ще се върне към пазарната частна собственост и конкуренцията, че държавната собственост не може да се управлява ефективно и ще загуби конкуренцията между двете системи.

През 1989 г. държавно-социалистическите системи правят обрат - преход към частна собственост и пазарна икономика. СССР и Източно-европейският социалистически блок се разпадат. Но в края на 20 и началото на 21 век се вижда, че Русия не прави западен либерален преход към капитализъм, а преход, който днес може да се определи като „национално-консервативен“. Тя остава да се управлява централизирано и извежда консервативни ценности на преден план в своите политики. Заедно с това в края на 20 век друга голяма сила на 21 век – Китай се либерализира под ръководството на Китайската комунистическа партия като единствена политическа сила в държавата. Тези процеси се вписват в общото движение на света към глобална световна система.

5. **От конвергентната политика на двете модерни системи през 20 век, в края на 20 и началото на 21 век се динамизират процесите на глобализация. Затова тезата на работата е, че конвергенцията на модерните системи е един от векторите на глобалните процеси. Не само**

геополитическото и идеологическо противопоставяне на държавите, а и именно конвергирането, историческата близост и взаимодействие на модерните системи е предпоставката за глобалните процеси през 21 век. Глобализацията се опира на взаимното проникване на капитализма и социализма, а не само на победата на капитализма над социализма, както е прието да се счита в идеологически план.

6. Фактичестката рационална близост на двете системи, независимо от политическото противопоставяне, от идеологическото взаимно отрицание, предшества и влияе върху глобални процеси. Тези процеси не отричат както либералната икономика, така и социалната политика. Проблемът е в това, могат ли балансирано да се развиват глобални системи и структури на социален живот, така че да се уравниавят индивидуалните и колективните качества на човека без да се отричат взаимно. Или това е конвергентна утопия?
7. Двете крайности на модерното мислене – това, че е възможен само капитализмът или само социализмът – не отразяват историческото развитие, което са извървели съществуващите до сега модерни системи. Тези две системи непрекъснато са конвергирали, те като тенденции са представлявали либералното и социалното направление на модерността.

Конвергенцията и глобализацията са различни процеси, които действат в една посока – към взаимосвързаност и взаимозависимост на обществата и хората на Земята. Ако конвергенцията показва взаимната връзка на два модела - между капитализма и социализма, то глобализацията вече върви към свързване на общества и хора от всички части на планетата и без оглед на социалната система, в която живеят. По-силните военни технологии имат претенции да наложат на целия свят една система на живот, която да превърне едни хора в роби-роботи на други. В съвременния свят понятията за роб и робот се сливат вече не на религиозна, а на технологична основа и социалните учени имат огромната отговорност да не се допусне господството на нова политическа идеология за богоизбрани човеци и техните технологични или биологични роби. Именно тези проблеми на хуманитаристиката на 21 век изискват историческо и политическо обяснение на социалните преходи от едни към други системи на социален живот.

Покрай тази цел се засягат и множество по-ограничени задачи на работата, които се диктуват от особеното научно и политическо битие в България като част от света както на конвергенцията, така и на глобализацията.

8. Цел на работата е да се изложи също гледната точка, че 20 и 21 век далеч не са само време противопоставяне за победа на капитализма или социализма като социални системи. Това е ограничен извод за световната политика през 20 век и преди всичко от периоди на Студената война, когато надделяват дивергентните политики. Подобни политики се опитват да си прокарат път и днес. От дивергентни политики някои държавни управления имат интерес. Въпрос и на ценностен избор е дали конвергенцията или дивергенцията би придвижила света към по-устойчиви и по-хуманни времена. Политиката е била и все още е надеждно средство за общо съществуване. При изследването на противопоставянето на социално-политическите модерни системи на водещо място се поставят геополитическите стратегии, интересите на държавите и коалициите като геополитически императиви на политическото им поведение. Именно геополитическите императиви най-често стоят зад мобилизиращи идеологии или национални и държавни интереси.

Работата върху темата доразвива идеи от двете монографии на автора, посветени на българския парламентаризъм в глобалния преход. Да се утвърждават модерни институции в глобално време, национална държава в наднационални институции е своеобразен политически парадокс. Но от друга страна модерните институции са път за участие в глобалното преструктуриране. И с разбирането на този парадокс трябва да се подхожда към процесите на институционалното развитие в България, а и в други бивши социалистически страни, които изграждат представителна демокрация в глобални условия, в условията на отслабване на модерната държава, която се превръща в „отворено общество“. Това общество вече далеч не се подчинява на силата на националната държава, независимо от изискванията към същата тази държава.

Предизвикателствата по темата

Има социални процеси, които с мащабите си засягат цялото развитие на една цивилизация. Може да е спорно дали капитализмът и социализмът са конвергирали, но

те със сигурност силно са си влияли както икономически и политически, така и социологически, защото и двете форми на политическо и икономическо битие са форми на модерни социални отношения.

Първото предизвикателство. Въпросите на теориите за конвергенцията обхващат огромно поле от края на 19, целия 20 и началото на 21 век в различни схващания за обществото. Те са плод на труда, научната интуиция и въображението на стотици автори, както и на техни критици. Ще се опитаме, в рамките на дисертацията да покажем, макар и схематично, влиянието им в политиките на различни държави, както и обратното, някои процеси на влияние на политическите практики върху теоретичните изводи.

Второ предизвикателство. В изследването на един световен процес българската наука има особен дискурс. Този дискурс има двоен ефект – да се видят отстрани някои световни процеси, в които България не е непосредствен участник и заедно с това дава възможност впоследствие да се осмисли влиянието на тези процеси върху състоянието и развитието на България. Естествено е това развитие да е резултат и от реакцията на българския интелектуален и политически елит от разнопосочни външни влияния, както и от традиционни нагласи на българската нация и държава. Този нееднозначен български дискурс е едно от предизвикателствата пред темата. Темата може да се продължи, като в бъдеще се задълбочи в конкретните практики и идеологически нагласи в българския политически елит през 80-те и 90-те години на 20 век, както и през 21 век.

Третото предизвикателство е това, че през последните години добиват публичност множество исторически документи, които дават нова представа за събитията, свързани с Втората световна и периода на така наречената в историята Студена война. Тези документи отразяват реални политически процеси. Появяват се доказателства за това, че сериозна част от лидерите на ръководните комунистически партии, идеолози и части от стопанските елити на страните от съветския лагер се намират под влияние на убеждения, че социализмът и капитализмът са близки системи и трябва само политически да се допусне тяхното взаимопроникване, за да се създадат по-ефективни общества, особено в сферата на икономиката. Конвергенцията си пробива път и при утвърждаването на концепцията за мирно съвместно съществуване на двете системи, които политически желаят взаимното си унищожение.

Четвърто предизвикателство. Геополитическият императив² като понятие идва да обобщи вижданията за приоритета на външната политика пред вътрешната.³ Това е видно при антропологичния подход към генезиса на политическата дейност и отношения⁴. Геополитическият императив води държавния интерес към запазването на субектността на държавата. Като принцип на поведение на държавата геополитическият императив се прояснява след отпадането на идеологическото противопоставяне на двете системи слез 1989 г. и в най-голяма степен остава водеща ролята на геополитиката. Поведението на държавата, за да се запази, изисква от нея всякакви действия, които са необходими в защита на конкретния държавен интерес, на първо място за сигурността на държавата.⁵ В процесите на глобализацията най-сериозното политическо напрежение се поражда от съществуването на националната държава, която ако не пази сигурността на гражданите и техния суверенитет, ще загуби смисъл. Глобализацията трябва да осигури мястото на държавата за гарантиране на сигурност, но и суверенитет на хората, защото иначе глобализацията ще се реализира като форма на световен ред, наложен от една или повече държави и народи за сметка на други. Поставянето на преден план конвергентните политики на 20 век дава възможност за изследване на устойчивите процеси, които могат да се разгърнат стабилно в периода на глобалната икономика.

Дискурси и методология

Водещата дисциплинарна гледна точка и методология на това изследване е политологията – политическите цели, решения и действия на конкретни властови субекти, повлияни от различни материални и духовни интереси. Естествено е полититологичната работа да се основава интердисциплинарно на историята – политическа, философска, идеологическа, социологическа, икономическа, психологическа и най-общо културна история. Затова изследването предполага използването на социологически, икономически, системни, системно-функционални и други подходи от съвременната наука. В анализите приоритетно присъства сравнителният политологичен подход.

² Георгиев Благовест, Геополитическият императив, С., 2016

³ Вж. Кисенджър Х. Дипломатията, С., 2012

⁴ Пиргова Мария, Основи на политологията, С., 2013

⁵ Георгиев Благовест, Геополитическият императив, С., 2016, стр. 69-70

Конвергентната политика, общите политически решения, които през 20 век са разделяни често на капиталистически и социалистически, съществуват и в историята на капитализма преди появата на социализма през 1917 г. Те присъстват в модерните държавни решения далеч преди появата на социализма като държавна система. Това са предконвергентни политики, защото са вътрешни за капиталистическата система. Те засягат преди всичко икономическите и социални отношения, ролята на държавата като цяло и нейните институции поотделно, отношението икономика-политика, политическите организации на представителната демокрация – профсъюзи и партии. Модерното социално познание разделя обществените дейности на икономически, политически и духовни. Но все повече се разбира, че това разделение на трите основни сфери на обществото представлява една силно влиятелна научна абстракция, която приложена конкретно може да отрази реалните процеси с определени изкривявания. В конкретна организация, група или личност икономиката и политиката, както и духовността най-често се мислят и съществуват заедно като равнопоставени основания за живота на човека. Това е особено важно при изследването на конкретни политики.

Конвергентното мислене се появява като реакция и търсене на политически възможности за решения на класовия конфликт в модерния индустриален капитализъм. Развитието на индустриалните и трудовите отношения, появата на социални политики, които поставят началото на модела „социална държава“ са част от конвергентното мислене. Част от предконвергентните политики са и появата и ролята на професионалните организации, социалистическите партии, развитието на представителството и избирателния процес, както и тенденции в държавните институции, които преследват ефективност в общата конкуренция между държавите. Ефективността на държавата е една от причините конвергентното мислене да се появи в развитието на самия капитализъм, в капиталистическите революции, които съдържат и социалистически практики като политически решения в крайните си фази.

Конвергенцията на капитализма и социализма като системи получава възможност за развитие след появата на Съветска Русия, след 1917 г. Тогава започва развитието на модерната икономика и държава в две форми – капиталистическа и социалистическа. Самият социализъм, като една от идеологиите при капитализма, е и една от причините за появата на нов социален модел в лицето на Съветска Русия. След възникването на този политически модел той се защитава яростно идеологически, политически и военно на държавно ниво. Съветският модел и самата социалистическа

Русия и нейните сателити са отречени от огромната идеологическа машина за защита на капитализма, който се е обявил за единствено възможен обществен модел. Но появата на нова система поставя и необходимостта от нови политики, част от които са конвергентните.

През по-голямата част на 20 век модерната цивилизация се движи по линията на тоталното взаимно идеологическо отрицание на двата модерни модела. И социализмът, и капитализмът отричат историческите перспективи на другата система. Тава включва опитите тези системи да се представят като политически и социално напълно противоположни. Паралелно с това против тоталните различия между капитализма и социализма се обявяват множество научни школи, произлизащи от научни центрове както в капиталистически организирани държави, така и в социалистически.

Обектът на настоящето изследване е преди всичко конвергентната политика в индустриалната фаза на капитализма и социализма. На работната маса са част от дискусиите около конвергенцията, които бяха изключително актуални през втората половина на 20 век.

По-разширеното представяне както на теориите, така и на тяхното влияние в социалистическия лагер е огромно научно поле, което може да бъде обект на самостоятелно изследване. От гледна точка на политиките на конвергенция историята на социалистическите държави от Централна и Източна Европа е особено богата на конвергентни политики. По тази причина настоящето изследване не може да обхване анализа на това поле, на което ще се посвети отделна работа.

Съдържание на дисертацията

Част първа на работата „Понятие и теоретични предпоставки за изследванена политиките на конвергенция“ поставя в центъра на изследването понятието „конвергенция“. То се утвърждава в социалните науки през 70-те години на 20-ти век като обобщение на взаимното влияние между капитализма и социализма като системи. Конвергенцията заменя термини като „сближаване на капитализма и социализма“, „взаимно проникване на двете системи“, с които работят авторите на теории за конвергенцията, преди да започне да се използва самото понятие.

Процесите на конвергенция, така както те се разбират в социален план, могат да се определят най-общо като многопосочни икономически и политически модерни

теории и практики. Чрез тях - от една страна социалистическите държави (както се наричат държавите и социалните системи в СССР и Източна Европа, Китай, Куба и др. през втората половина на XX век) придобиват някои характеристики на капиталистическите държави (с най-ярко присъствие в Северна Америка и Западна Европа през XX век) и обратно – капиталистическата система или държава по различни причини използва политически практики от социалистическата система или държава. Под система в случая се има предвид система от група държави. Това е най-разпространеното и признато виждане за конвергенцията на съвременните системи и държави.

В теорията и политическата практика процесите, обратни на конвергенцията, които раздалечават характеристиките на модерните системи или са част от социална ентропия, се дефинират с понятието дивергенция.

Проблемът за същността на конвергенцията като теоретично разбиране се актуализира след края на Студената война, въпреки че понятието почти не се прилага. В социалните науки се заговаря за сближаване на социалните системи и „трета вълна на демократизация“. След 1989 г. голяма част от света тръгва към съществено сближаване на социалните системи, икономическите отношения и политическото управление⁶. Бившите социалистически държави – СССР и Източна и Централна Европа разграждат държавната собственост, приватизират основните икономически активи, поставят частната собственост, пазара и плуралистичната демокрация в основата на своето държавно-конституционно устройство. Според популярния израз – те се „връщат“ към капитализма. С това, обаче, противоречията и конкуренцията между Изтока – бившата социалистическа система и Запада – развития капитализъм, не отслабват. Двата бивши лагера се преформатират в нови съюзи и влияния. На практика военната надпревара и технологичното усвояване на планетата продължават при огромна конкуренция, регионални конфликти и противопоставяне между големите държави дори с риск да се унищожат взаимно или да унищожат планетата. Всичко това става като в конкуриращите се държави съществуват различни вътрешни устройства, политики и по различен начин функционират икономическите, финансовите и политическите властови центрове. Това е едно от основанията да се търсят измеренията на

⁶ Според Самюъл Хънтингтън това е решаващата фаза от процеса, който той нарича „трета вълна на демократизация“ (Huntington, Samuel P., „The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century“, University of Oklahoma Press, 1991). Според първоначалните оценки на Франсис Фукуяма („Краят на историята и последният човек“, С., Обсидиан, 1993), направени през 1989-1992, можем да говорим за тържество на либералната демокрация и капитализъм в световен мащаб. Много са авторите, които констатират подобна тенденция към сближаване или дори „уеднаквяване“.

конвергенция между системите на държавите в предходни исторически периоди, да се изследват предпоставките за глобализация в изградените и до 1989 г. структури, които функционират на глобална основа през 21 век.

Обект на първата част са основополагащите възгледи на водещи автори за конвергенцията като теория и политики през 20-ти век. Конвергентните възгледи се застъпват от редица автори от различни социални науки. Те употребяват различни названия на обществата, които според тях се формират в индустриалната епоха преди всичко поради общи тенденции в развитие на технологиите. В дисертацията разглеждането на теориите не е централна задача. С цел да се представят обобщено възгледите на авторите на конвергентни идеи са групирани в няколко групи автори. Първата група са влиятелни теоретици на „индустриалното общество“, на „постиндустриалното“ и „информационното“ общество. Това са теоретици на индустриалното и постиндустриалното общество, по-късно на информационното общество⁷. Вторият тип автори се отнасят към конвергенцията като процеси на сближаване на капитализма и социализма като две различни системи, които имат еднаква технологична основа. Тези автори търсят по-прагматични решения за управлението на капиталистическата икономика, за управлението на кризи, за политическа демокрация и взаимодействие между двете основни системи на 20 век – напр. Йозеф Шумпетер, Питирим Сорокин, Ралф Дарендорф и др. Към третия тип могат да се отнесат автори, които критикуват социалистическата и капиталистическата системи и виждат в негативен план тяхното общо бъдеще в епохата на глобализацията. Типичен техен представител е Александър Зиновиев, дисидент в СССР и в постсъветска Русия⁸. Освен споменатите типове през 70-те години на 20 век се появяват социологическите възгледи на Иманюъл Уолърстейн за света-система, която в крайна сметка е свят-капитализъм, наложил се над други светове-системи и проправил пътя към глобализацията⁹. Неговите възгледи се различават от общия талвег на конвергенцията, но стават изключително влиятелни в съвременната социология и политология.

⁷ Напр. Даниъл Бел (“The Coming of Post-Industrial Society”, Basic Books, 1976), Реймон Арон (Trois essais sur l'âge industriel, Paris: Plon, 1966), Уолт Уитман Ростой (The Stages of Economic Growth: A non-communist manifesto, 1960), ако посочим само някои от по-значимите, които имат отношение към разглежданата от нас проблематика; в по-ново време Мануел Кастелс („Информационната епоха“, С., ЛИК, 2004).

⁸ Зиновьев, Александр, „Глобальный человек“, М., ЭКСМО, 2003

⁹ Wallerstein, Immanuel, “The Modern World System”, vol. I-IV, 1974-2011

В работата са разгледани с предимство втория тип автори, които търсят освен теоретични и политически решения за управлението на капитализма при кризи. Те са прагматични, често са активни участници в политиката и са оказали силно влияние в разбирането на същността на политиката на конвергенцията през 20-ти век.

Като предпоставка за изследване на практическата политика на конвергенцията в отделни държави и периоди в края на втора глава са обобщени както теоретичните, така и реалните предпоставки в индустриалното развитие.

В работата се обосновава конвергентният характер на реалната политика в модерната епоха. Тезата на работата се защитава с изследването и показването на ключовата роля на държавата с нейните институции за утвърждаването на капитализма. Една от първите и най-влиятелни политики на капиталистическата държава е меркантилизмът. Това е държавна политика, насочена към силна протекционистка защита на собствения пазар и стимулиране на износа на готови стоки. Още в зората на капитализма и до ден днешен, пазарните отношения се регулират от държавата чрез закони. Тези закони, установени от политическата класа, моделират отношенията между пазар и държава в полза на господстващия елит в една национална държава и в името на нейната конкурентноспособност с другите държави, които биха могли да застрашат територията и населението ѝ. В икономическите теории като цяло се пропуска първата по важност политическа цел на държавата – да запази територията и населението си, да даде сигурност на нацията. Тезата на някои икономисти, че това не е техен проблем, представлява отказ от участие в централни по важност политически решения и държавата не може да действа като единна институция.

Особен интерес за автора представлява модела на социалната държава като конвергентен модел на индустриалния капитализъм. Понятието за социалната държава съществува в политиката паралелно с понятието за конвергенцията. Двете понятия са близки по съдържание, но функционират в различни научни сфери – конвергенцията е философско-социологическо и политическо понятие за сближаването на капитализма и социализма, а социалната държава е политика от социални мерки, които тушират и изглаждат социални и класови противоречия или конфликти. Класовите конфликти са политически болезнени за всяко общество и е естествено за тях да се търсят реалистични решения. Това е показано в политиките на различните държави в капиталистическа и социалистическа среда. Авторът смята, че съвременният

посткапитализъм не може да се изследва от гледна точка на това дали е възможна икономическата политика на държавата от времето на ленинизма и сталинизма, както мислят мнозина, пребиваващи все още в миналото политици и идеолози. Тази политика дори само технологически няма как да се повтори. Политически насажданите страхове от комунизма на 20 век днес служат само за плашила за недостатъчно образованите. Важно за интелектуалните елити е, обаче, да могат да четат развитието на капитализма и социализма през очите на политическата история.

Втората част на дисертацията е посветена на един от основните проблеми на темата – конвергентните политики в развитите капиталистически държави. В нея се анализират поредица от конвергентни политически практики в различни държави. В тях политологически се представя приложението на социалистически тип политики – преди всичко държавно регулиране, социални политики и формиране на модели на социалната държава в индустриалния капитализъм на 19 век. Първо са изследвани политики от предконвергентната фаза, а след това периоди на конвергентни политики от конвергенцията през 20-ти век. Изследват се модерни политически практики, които се налагат в развитите буржоазни държави. Тези политики се проявяват по специфичен начин в различните държави и заедно с това от дистанцията на историята те могат да бъдат характеризирани като конвергентни политики.

Първият разгледан период се свързва с генезиса на политиката на конвергенция в индустриалната епоха във **Великобритания**. Генезисът естествено се отнася към предконвергентната фаза. Исторически се налага изводът, че традиционната политика на англичаните предполага силен социален конформизъм. Тя се прави чрез икономическа и политическа конвергенция между нови и стари социални форми. По този начин социалната цена, която плаща обществото за една или друга сложна социална промяна може да се окаже по-ниска или пък да се плаща по начин, по който не се ликвидират признати обществени ценности. Културата запазва ценното за Британия в политиката и в аграрните отношения дълго време след като монархията не структурира властта и лендлордовете постепенно губят ролята си на най-голяма сила в икономиката. От гледна точка на конвергентната политика 19-ти век в Англия е особено съдържателен, въпреки, че все още става дума за политики на вътрешни класови компромиси, а не за впитане на черти от една държавна система в друга.

Първата утвърдена проява на институционализиране на класовия конфликт между буржоазията и работническата класа са английските трейдюниони. Във Великобритания и преди всичко в Англия, капитализмът след индустриалния преврат исторически се развива като непрекъсната борба на новите индустриалци на два фронта – срещу привилегиите на старите поземлени аристократи – лендлордовете и срещу фабричния наемен труд, който се нуждае от условия за възпроизводство. От средата на 19 век английската буржоазия започва да съзнава значението на състоянието на работническата класа за самата буржоазия и започва да прави отстъпки по посока на т.н. по-късно „социална държава“. Бащата на Дж.Ст.Мил, Джеймс Мил, е философ, от който синът наследява принципа на „най-голямото щастие“. Според него в сила трябва да бъде стандартният манифест – индивидуалните човешки права да се ограничават само там, където се накърняват правата на други. Либералният принцип икономиката *laissez-faire* е в сила, според Дж.Ст.Мил, само ако властта на капиталистическите работодатели е сравнима с правата на работническите профсъюзи.¹⁰ От 30-те години на 19-ти век държавата започва да издава закони за регулация на работното време, по-късно за здравни услуги на работниците и осигуряване при болест или безработица. Социалната държава е реализация на модерната либерална държава, доколкото държавността в модерната епоха се утвърждава в либерален и социалистически вариант.¹¹

Освен появата на модела на социалната държава конвергенцията в Англия е анализирана и през 20-ти век в ключовото за конвергентните процеси от края на 20-ти век управление на лейбъристката партия начело с лидера си Тони Блеър. „Третият път“ като политика на лейбъристите с изключително влияние върху поведението на европейската социалдемократия, е конвергентното взаимодействие на либерална пазарна икономика със социалната държава.

Обособена разработка представя предконвергенцията и конвергенцията в **Германия**. Исторически предконвергенцията е свързана с изграждането на социалния модел на канцлера Бисмарк. След обединението на Германия Бисмарк решава, че чрез държавата по консервативен път може да се справи с работническото движение, вместо да чака прояви от рода на Парижката комуна, която следва загубата на Франция във

¹⁰ Дейвис Норман, Европа, Абагар, 2002, стр809, 810

¹¹ Пиргова М, Социалната държава като теоретичен проблем на БСП в годините на прехода и днес, в сб. Изследвания по историята на социализма в България, Преходът, т.2, С., 2013

войната с Прусия. Социалдемократите печелят привърженици, профсъюзите в Германия се развиват. За консерватора Бисмарк най-важното във вътрешен план е да не се допуснат социалдемократите до властта, която за тях може да се изрази в комуна, одържавяване на собствеността и премахване на наследствените привилегии на собствениците. Канцлерът намира консервативното решение на класовия проблем. С редица закони се дават социални придобивки на работниците по примера на Великобритания и се задоволяват още профсъюзни искания от правителството. Наред със социалните програми социалдемократите и профсъюзите в Германия временно са забранени. Този социален модел, дори след възстановяването на дейността на социалдемократическата партия, остава в сила и се усъвършенства на практика от всички парламентарни партии. Реално това е социална (пред)конвергентна политика, която има за цел преди всичко да предпазва държавата от радикални леви политики. Впоследствие този модел става консенсусен политически модел в развитите капиталистически държави.

Особен интерес в германската политика представлява използването на държавната собственост. Включването на едрия германски бизнес в битка за пазари не може да бъде успешно без повишаване на ролята на държавата. Германският национализъм увлича буржоазията в използване на политически средства за завоюване на нови пазари, за заемане на място на световната политическа и икономическа сцена. В дисертацията се изследва ролята на държавната собственост в периода на подготовката на Първата световна война в Германия.

Ваймарската република и управлението на социалдемократа Фридрих Еберт балансира между две леви тенденции в Германия след войната. Силни са радикалните идеи за следване на руския пример, които социалдемократите удържат в кооперация с буржоазията. Последната предоставя за управление икономическите и политически структури, които социалдемократията не е в състояние да изгради сама.¹² Конвергенцията е политическото решение на баланс на вътрешнополитическите сили и стабилизация на държавата.

Икономическата политика на Третия Райх представлява отделен параграф в изследването. Използването на държавата в тотален размер от страна на националсоциалистите означава постепенно поставяне на огромната част от частната

¹² Раф Дитер, История на Германия, С., 2001, стр. 139

собственост в служба на държавата и нейните военни приготовления. Собствеността не се одържавява, под огромен натиск се поставят собствениците, за които неподчинението на управляващата партия значи загуба на бизнеса, а по време на войната понякога и на живота. Това е един формално дивергентен признак на режима. Но сливането на партията с държавните институции е конвергентна политика, която по същото време е застъпена от сталинския режим.

В областта на идеологията между двата режима има съществени различия. По отношение на държавното насилие като политика режимите на Хитлер и Сталин се различават както по идеологическите си основания, така и по начините на упражняването на насилие, заедно с това в предвоенното време и по време на война и двата режима си служат с огромно насилие – режимът на Хитлер обявява за „унтерменшен“ цели народи, режимът на Сталин упражнява насилие върху „класовия враг“ вътре в своята държава. Сравненията между тези режими не са обект на изследването, но този проблем не е подценен в работата.

Конвергентната политика е най-силно развита във **ФРГ след Втората световна война**. В отделен параграф тя се изследва като политика на социалната държава, застъпена в програмите на влиятелните партии на консерваторите, либералите и социалдемократите във ФРГ. От организацията на трудовите отношения във ФРГ ясно личи философията на социалната държава като особен вид корпоративен модел. В този модел мястото на наемните работници не е равноправно, за което по същото време претендират Социалдемократическата партия и Комунистическата партия на Германия. Моделът на социалната държава в Германия има определено консервативен характер. Той защитава капиталистическата система от социални конфликти. За разлика от либералния тип социална държава, консервативният държи на националния ред, ролята на държавата е поставена над тази на пазара и социалните отношения са регулирани от държавата. На законова основа е трудовото представителство и ролята на профсъюзите. Този тип консервативна социална държава попада под ударите на неолиберализма и се променя по посока на либералния тип през 90-години на 20 век.¹³

¹³ За типологията на социалната държава вж. Пиргова М. Социалната държава като теоретичен проблем на БСП в годините на прехода и днес, в сб. Изследвания по история на социализма в България, Преходът, т. 2, С., 2013, стр. 43-60.

Геополитическото противопоставяне на двете германски държави, които се оказват в два различни политически лагера като следствие от Втората световна война е особено драматично. Победителите във войната САЩ и СССР са политически безпощадни към двете Германия, които остават окупирани до обединението си през 1989 г. Идеологическата и политическата битка е най-остра в подстъпите към Берлинската стена. Заедно с това социалната държава във ФРГ е най-силно развита, социалдемократията се отказва от марксизма през 1959 г., но запазва и усъвършенства социалния модел до края на 20-век. Глобалните корпоративни отношения постепенно променят социалната държава в Германия, но тя остава в сила както като конституционен модел, така и в началните години на глобализация на структурата на частната собственост в Германия.

Изследването на конвергентни политики във **Франция** е насочено преди всичко към два периода - управлението на Народния фронт през 30-те години на 20-ти век и социалния модел на Петата република до края на управлението на президента Франсоа Митеран. Първият френски казус е маркиран от връзката между антифашистката политика на Народния фронт и политиките на конвергенция, която се налага на практика в условията на широка антифашистка коалиция. Преди тези политики Франция има опита на военните години на Първата световна война когато връзката между държавната политика и едрият капитал е определяща за организацията на труда. Формулата на френски интелектуалци за периода между двете световни войни е „нито реакция, нито революция“. След голямата икономическа криза от началото на 30-те години Франция не си позволява крайности нито в политиката, нито в икономиката. Стълбът, който удържа положението, е социалната политика. Не се маргинализират и не се фаворизират отделни социални групи. Французите ценят своя начин на живот и не отстъпват на германците по дисциплина, когато трябва да го защитават. Във Франция не се говори за конвергенция, но реално тя служи за водеща политика при защита на общия национален интерес, когато държавата е заобиколена от сътресения, явно водещи към нов световен конфликт.

Левите партии по време на управление на Народния фронт предлагат леви политики на основата на пазарна икономика, на толериране на дребната и средна собственост, планово развитие на едрата собственост, с цел наваксване във военната област, въпреки, че не престават да са пацифисти на думи. Програмата на Народния фронт е съставена от социални мерки, вдъхновени от „Новият път“ на Рузвелт в САЩ.

Социалните мерки включват създаването на национален фонд за обезщетения при безработица, повишаване на пенсиите, намаляване на работната седмица без намаляване на заплатите, за да се съкрати безработицата. Профсъюзите са за национализация на железниците и мините, кредитен контрол върху банките и върху комитета по металургия. Народният фронт се съгласява единствено на национализация на военната промишленост и премахването на частната търговия с оръжие. Целта на тази национализация не е толкова да се вземат идеологически обусловени решения, в случая марксистки, целта е държавата да направи по-конкурентна Франция в един бъдещ конфликт.

Съдържанието на реформите на правителството на Народния фронт е конвергентната социална политика, която приобщава работническата класа към каузата на нацията, към управлението. Да се управлява от името на тези, които разполагат само с труда си или годишната си реколта е път на спестяване на огромни национални ресурси, отколкото да се държат тези слоеве в диктаторско подчинение и да не бъдат толкова ефективни за националната политика. Френската буржоазия знае какво е революция и това е една от причините да приема, макар и временно, колективистки решения. По структурата на собствеността Франция остава капиталистическа държава, но по социалната си политика тя отива към социализъм. И не е проблемът това как точно ще се нарече един режим, въпросът е посоката, която той ще формира за бъдещето на държавата.

Опитите на правителството да води силна социална политика, с която да обединява нацията като търси специално място на френската държава в условията на готвещата се реваншистка война, не могат да продължат дълго. Би било утопично да настояваме за успех на конвергентни политики преди Втората световна война, важното е, че те се проявяват.

Социалният модел на Франция е силно развит при президентството на социалиста Франсоа Митеран. Този модел се предшества от редица мерки на правителствата при дясното и национално ориентирано управление на президента Де Гол. Тези правителства се ръководят преди всичко от желанието Франция да се наложи като водеща политическа и военна сила в Европа. Поради тази цел се приемат демографски мерки, образователни и социални политики в името на цялата френска нация. Лявата социална държава във Франция се формира като устойчив и все още

съществуващ модел в края на 70-те и 80-те години на 20 век. В този период Франция често се нарича социалистическа. Причина за това не е само социалната политика, а преди всичко трудовите отношения, намаляването на работното време, устойчивите трудови договори на работниците, силната роля на профсъюзите, възможностите за здравеопазване и образование за всички. Франция е държавата, която запазва устойчиви, непроменени нива на неравенството в продължение на повече от един век от началото на 20 век до началото на 21 век.¹⁴

Специфични са проявите на конвергентни политики в САЩ. Най-характерна е политиката на конвергенция в периода на реализация на политиките на „Новия път“ на президента Франклин Рузвелт. Тази политика много често се обозначава като кейнсиански период в историята на САЩ. Изследването на конкретните политики, обаче, показват не толкова кейнсианска последователност, колкото държавна регулация, стигаща до далеч нелиберални решения в близките до Втората световна война години.

„Новият път“ на Рузвелт е определян като период на налагане на държавен капитализъм в САЩ. Двигатели на икономиката стават обществените поръчки и финансирането на банките, които в началото на периода не се рефинансират с държавните средства, а бързо ги продават срещу нови печалби. Това е период на държавното дисциплиниране на банките и изграждането на държавния капитализъм в САЩ. Частната инициатива в някои браншове е подчинена на държавата, но в случая държавата съвсем не играе социална роля. Тя съдейства на капиталистите, които зависят от банковата система, да запазят контрол върху производството. Държавата е принудена да се намеси, защото пазарът е разтърсен и миниран от самите банкери и индустриалци още през 20-те години в името на печалбата „сега и веднага“. И затова конвергентните мерки, намесата на държавата в икономиката, стават неизбежни. Икономиката не може да се ръководи само от пазара, той е най-необходимият двигател на производството, но спира да ценообразува. Във времето на все по-сложни технологии и конкуренция пазарът не може да се справи с икономическите отношения без държавната икономическа политика. Държавата по времето на „Новия курс“ на Рузвелт съсредоточава в себе си огромна регулативна сила. За тази цел се изграждат нови институции, множество федерални агенции като кредитна агенция, корпорация за

¹⁴ Пикети, Т., Капиталът ХХ1 век, С., 2018, стр. 305-308

финансиране и възстановяване, корпорация за отпускане на заеми при извънредни обстоятелства, за ипотечно кредитиране и жилищно настаняване и др. Тези агенции заедно с бюра по преброяване на населението, стандартизация, геодезия и картография и още четири правителствени институции се ръководят практически от един човек, от президента Рузвелт чрез негов изключително верен човек в лицето на Джеси Джоунс.

„Новият път“ на президента Рузвелт се характеризира и с промени в трудово-правните отношения. Приемат се закони за улесняване на регистрацията на профсъюзи, дават се нови права на синдикалните водачи в преговорите с работодателите, в които държавата поема роля на арбитър. Конвергентната политика на Рузвелт, която използва държавата в икономиката вместо пазара, се формира главно от негови съветници-интелектуалци. Те не представляват единен мозъчен тръст и президентът се допитва до тях нередовно. Но все пак известният Р. Тагуел се възхищава от Й. Сталин и особено от неговото мащабно планиране. Друг съветник е Х. Хопкинс - социален работник, а Ф. Франкфъртър е либерал-реформатор и отрича тръстовете, монополите и едрия бизнес. Влияние оказва и страстната защитничка на човешките права – съпругата на президента Елинор Рузвелт.

Представянето на политиката на един президент от мащаба на Франклин Рузвелт изисква прагматичен политологичен подход, защото и самата политика на САЩ по това време е изключително прагматична, тя не може да се вмести в еднозначни идеологически рамки нито от ляво, нито от дясно.

Особеност на социалната държава в САЩ, която е продукт на социалните мероприятия при президента Рузвелт, е правната регулация на социалните политики, която в по-голямата си част е оставена в компетенциите на отделните щати. Затова при изследването на федералното ниво на социалното законодателство и същото на щатско ниво се открояват сериозни различия. Социалните мерки са част от щатското законодателство и са различни и за отделните щати. Тези мерки не са очевидни на федерално ниво. Само когато са свързани с обща данъчна политика те са обект на решения на Конгреса на САЩ.

След Втората световна война в САЩ започва обратен процес на концентрация на правните норми към федерално ниво за сметка на ограничаване на щатското законодателство. Елементи от гражданското право стават обект едновременно на щатско и федерално регулиране. Но и през този период социалната държава е моделът,

който в САЩ е основа на социалната политика, колкото и тя да остава по-либерална от тази на държавите в Западна Европа.

Полето на въздействие на доктрината на държавния капитализъм, която е част от конвергентната политика, се разширява при създадените от Втората световна война условия не толкова идеологически, тя фактически е наложена в държавите преди и след войната в частта си за ролята на държавата в икономиката. Някоя от развитите държави не може да се похвали с успехи на пазарната икономика от времето на Голямата криза и до края на Втората световна война. Преодоляването на икономическата криза, подготовката за война и самата война минават с изключителното потискане на пазара, държавно регулиране, държавни поръчки за контролирания от държавата и лоялен към нея бизнес. След войната в СССР има две оформени мнения, че капитализмът е в своята крайна фаза и че капитализмът ще се съвземе именно като капитализъм с пазарна икономика. Последното политически не получава поддръжка. Икономистът от унгарски произход Евгений Варга пише книгата „Промените в капиталистическата икономика след Втората световна война“ – 1946 г. Той смята, че след войната капитализмът ще се обърне пак към частната собственост. Държавите отново ще подкрепят интересите на частната собственост и за никакъв провал на капитализма в близките години не може да се говори.¹⁵ Заради тези възгледи Варга изпада в немилост. На негово място се издига идеологическата доктрина „Жданов“ за двата лагера – единият империалистически, а другият демократичен – социалистически лагер.

Политиката на конвергенция в САЩ по времето на президента Рузвелт получава сериозен тласък. Социалната либерална държава остава в сила в САЩ и след Втората световна война и във времето Студената война. Монетаризмът и неолиберализмът, които наклонят везните към пазарни политики за сметка на социалните са вече част от прехода към глобална икономика през 80-те и 90-те години на 20 век. Периодът на глобалност в икономическите и политическите отношения, новото място на националната държава и международните институции в световната политика дават възможност за поява на ново отношение към модерните идеологии като елемент от политиката.

¹⁵ Тушар П. и др., Век на крайности, стр.266

Конвергенцията е трайна политика при изграждането на признатия за успешен **шведски социален модел**. Шведският социализъм е противоречив, както всяка социална система. Тя има свои силни и слаби страни. Въпросът е в това, че негласно шведският модел е будил възхищение у много народи през целия 20 век. Швеция се управлява политически от социалдемократи през по-голямата част от времето, но заедно с това балансира между социалистически и капиталистически методи на управление в икономиката и политиката. Швеция е пример за неидеологическо използване на модерните инструменти в икономиката и политиката, т.е. тя е създала един конвергентен модел, който е част от социалните модели на XX век. С любопитство можем да наблюдаваме как този конвергентен модел се включва в глобалните отношения. Дали ще вземе връх традиционната склонност на скандинавците към изолиране или Швеция ще продължи да бъде ангажирана със световните проблеми е въпрос, на който отговор ще даде бъдещето.

Социалистическите политики, които изграждат шведският модел, са противоречиви. Шведската държава номинално е капиталистическа, но по процента държавна собственост, а и по редица социални показатели, тя клони към добър социалистически модел, какъвто в моделите на реалния социализъм, поради липса на блага и други традиционни причини, така и не се изгражда.

Един от изводите е, че Швеция не робува на идеологически формули. Тя не държи да е капиталистическа или социалистическа, тя изгражда своя социална система, която е най-ефективна за нейната икономика. Данъците са високи, преразпределението чрез държавата е високо, държавната собственост е около половината или повече от цялата собственост в процентно отношение. Швеция не е идеална, но социалният модел не се руши, а се поддържа от едрата частна собственост. Шведските концерни като производителност и качество на труда са на първи места в света. Те започват да управляват въгледобива и голяма част от енергетиката във ФРГ след обединението между Западна и Източна Германия. Някои от приватизираните от западногермански фирми, най-големи въгледобивни масиви и електроцентрали в Лаузитц-Бранденбург бързо се препродават на шведски собственици, които осигуряват социални условия на труд и предотвратяват бързото обезлюдяване на селища в провинция Бранденбург и близките до нея райони. Шведските собственици се оказват подготвени за привличане на квалифицирани работници, а не на нископлатени и

нискообразовани.¹⁶ Част от заварените проблеми с работната сила в областта на енергетиката от времето на социализма, в ГДР и в Полша, бяха решавани от шведски компании и с помощта на шведски експерти по профсъюзни проблеми и трипартидни преговори.

Третата част представя модерните решения и конвергенцията в политическите и икономически процеси в Съветска Русия през 20-те и 30-те години на 20-ти век. В началото на 21 век в Русия се появяват все повече изследвания и научни позиции, които подхождат прагматично и прилагат сравнителни политологични методи към съветската история. Тя е богата социална практика, която има различни измерения и се вписва в конкретната история на Русия и в нейното конкурентно съществуване с другите държави в модерната епоха. Новите изследвания в областта на историческата геополитика също са основание за допълване на знанията за разглеждания период.

Русия и нейните лидери след Първата световна война търсят свои специфични начини за догонващо модерно развитие, за технологичен напредък и военно производство. Догонването в надпреварата трябва да позволи на Русия да запази своята държавност и да преследва свои имперски цели, което е характерно и за другите модерни империи като Англия, Франция, САЩ и по-късно Германия. Вярно е, че Русия има традиционни исторически особености, нейната политика след края на Първата световна война взема много по-различни политически решения както от западните демокрации, както и от западните тоталитарни държави. Властта в Русия се взема от социални сили под влиянието на марксистката идеология. Тя служи за мобилизация на бедното си население и за установяване на нов политически и икономически модел. Но всички тези обстоятелства могат и трябва да се погледнат не просто с двойните стандарти на „правилната“ и „неправилната“ идеология и политика, а от гледна точка на политическите цели, възможностите, традицията и геополитическата конкуренция. Идеолози биха оспорвали този политически дискурс като недостатъчен, геополитици биха свели такъв подход до „реалполитик“, Историци биха оспорвали кое от събитията е с по-голяма или по-малка тежест в развитието на една държава. Политологичният подход, който следва логиката на държавата и борбата за власт, може да даде гледната точка на съществуващите интереси, целеполагането и политическата целесъобразност

¹⁶ Визира се случая с приватизацията на източногерманския минен и електродобивен комплекс „Лаузитц“ от западно-германския концерн RWE в началото на 90-те години на XX век и препродажбата на комплекса през 2003 г. на шведския държавен енергиен гигант “Vattenfall”. <https://www.vattenfall.de/>

на държавната политика. В случая работата дискутира с идеологическия подход, който преобладава в осмислянето на историческите процеси във втората половина на 20-ти век. Възможно е този подход да е следствие от политически влияния и натиск върху науката в годините на Студената война и след нея. Авторът не подценява ролята на идеологиите в политиката, но тази роля не би трябвало да се приема за всеобемаща.

От съвременна гледна точка в дисертацията се анализират реалните стъпки на болшевишката власт в Русия след октомври 1917 г. Неслучайно водещата политическа интелигенция на Русия се образува и живее в Западна Европа. В Русия марксизмът се явява като движение за приобщаване на Русия към западната цивилизация и за индустриализация. В Русия водещият политически субект РКП/б/ се опира на беднотата, която се оказва най-жизнеспособна и радикално настроена обществена класа след Февруарската революция през 1917 г. Руската беднота в лицето на селяните и работниците, които напускат фронта, останали без военно и държавно ръководство, стават реалната сила на революционния преврат от октомври 1917 г. Това е причината да се създаде нов социален модел, произтичащ от интересите и идеологията на наемния труд. Тази наемна класа е част от капиталистическото развитие до 1917 г..

Ръководството на болшевишката партия начело с В.И.Ленин използва модерни държавни институции и организации. Първата задача на новата власт в Русия е да организира държава, която да участва в международните отношения и нейни вътрешни органи за управление, защото властта не търпи вакуум, тя или се упражнява или се заема от други сили. В организацията на държавата Ленин действително се ръководи не само от условията, но и от изводите на Маркс. За първата фаза на комунизма Маркс смята, че е необходимо на първо място прилагането в пълнота на буржоазната машина. Ленин твърди, че в течение на известно време остава да действа не само буржоазното право, но дори и буржоазната държава – без буржоазията като класа.¹⁷ Това признание на Ленин, че социализмът не може да произведе незабавно собствени институции, че те остават буржоазни и модерни е съществено за характеризирането на политическите действия на болшевишката власт. Едновременно с организацията на парламентарни избори през есента на 1917 г. Ленин работи за укрепване на Съветите на работническите, селските и войнишките депутати. Тази форма на представителство в Русия съществува от 1905 г. и не е болшевишка практика, а опит за решаване на

¹⁷ Вж. Ленин В.И. Събр. Съч. т. 33, стр. 83-95

градски и местни проблеми по време на първата руска революция. Прагматичният поглед върху развитието на руската революция от 1917 г. представя множество процеси, които се развиват на (пред)конвергентна основа, взаимстват се множество политически решения от капиталистическата система.

През 19-ти и 20-ти век индустриалният капитализъм поставя в центъра на социалните конфликти класовият конфликт. В Русия през 1917 г. се стига до одържавяването на конфликта между буржоазия и работническа класа. То се провежда в името на освобождаването на работническата класа, но една от реалните му политически цели става оцеляването на самата държава, запазването ѝ от чужди империалистически цели. И вместо отмирането на държавата, както предвижда за бъдещето марксистката идеология, ленинизмът създава нова силна държава. Това е геополитическата страна на социалистическата революция в Русия, скрита от идеологията и от двете страни на класовия конфликт – буржоазията и одържавената работническа класа. Одържавяването на класовия конфликт, експроприирането на буржоазията за сметка на държавата в Русия довежда до заплахата трудовете маси да тръгнат да решават класовото неравенство чрез одържавяване на икономиката и политиката и в други буржоазни държави. В Европа по същия начин примери дават Германия, Унгария, България и др.

Първата световна война поставя геополитиката и реалните интереси на държавите под шапката на класовото противопоставяне, геополитиката удобно се покрива от идеологически обосновани и налагани масово мисловни модели.¹⁸ Често мобилизацията на нациите става сложен процес от идеологии, буржоазен национализъм, социалистически интернационализъм и геополитика. Трудно може да се каже дори от позициите на друго време кой е водещият мотив в противопоставянето на държавите – геополитиката или класовата идеология. Те са толкова преплетени, че опитът да се изведе единия мотив пред другия често става исторически недостоверен. Това е един от изводите при анализа на политиките на властта на болшевиките в Русия.

Особен период на политика на конвергенция, в който В.И.Ленин прилага буржоазни икономически разбирания, е периодът на Новата икономическа политика. Предшестващият „военен комунизъм“ е просъществувал по-малко от две години и на

¹⁸ Могат да се нарекат и парадигми, както ги употребява Г.Найденов, Вж. Найденов, Г. ,100-годишната парадигма, С., 2003

негово място се връща пазарът като антикризисна политика на болшевиките. Като лидер на болшевиките Ленин не веднъж прави ярки изказвания в полза на конвергентни практики, които са неизбежни за страната му. Конкретните факти, които показват спецификата на руската реалност, не отменят стремежът на Ленин да модернизира Русия като структурно използва държавния капитализъм и го нарича със собственото му име. Този капитализъм, според него, може политически да работи за работническата класа. Ленин се съревновава преди всичко с Германия. Той открито поставя държавната конкуренция преди пролетарската революция. „Докато в Германия революцията се бави да се „роди“, нашата задача е - да се учим на държавен капитализъм от немците, да го прилагаме, без да жалим диктаторските похвати, за да ускоряваме неговото прилагане“¹⁹. Това са политически изказвания, които признават толерирането на диктаторски методи от страна на болшевишката власт при управлението на В.И.Ленин в името на догонването на развитието на капиталистическите държави.

Отделна част от работата разглежда икономическата конвергенция по времето на **сталинизма** в СССР. Сталинската икономическа политика изчиства постепенно влиянието на Новата икономическа политика на Ленин, централизира управлението и слива икономически и политически цели в една цел – превръщането на СССР в силна държава, конкурентна и дори „по-силна от капиталистическите държави“. Сталин не търпи опоненти и безкомпромисно, чрез партийно-държавна диктатура, следва политиката си на огромно строителство, стоманодобив и тежко машиностроене. Целите си Сталин постига чрез пълна реконструкция на стопанското устройство на Русия. Той тръгва към тотална експлоатация на селското стопанство и дребното промишлено производство. Той е волунтарист и не държи на никакви баланси в икономиката. Когато Бухарин и неговият кръг от икономисти разбират това, вече е късно, Сталин е завоювал властта в партията, а от там и в държавата, които още при Ленин се представляват от едни и същи хора на болшевишката партия. Такава икономическа наглост, казват съратниците на Сталин, те не са могли да си представят. Според Сталин по това време икономическите задачи са просто политически, изпълняват се политически цели и всичко е позволено, за да се решат държавните задачи. Селското стопанство страда от ниски изкупни цени, не може да се реализира пазар на стоки и естествено в края на 20-те години се започва масова колективизация на селското

¹⁹Ленин, В.И. , ПСС , 4-изд. т. 27, стр.307

стопанство. Социалистическата аграрна реформа в СССР е една от най-трудните, с най-много човешки и материални жертви. Модернизацията на повечето общества в историята е свързана с огромни човешки жертви. Националните държави се стремят да бъдат конкурентни на всяка цена, за да не бъдат жертва в бъдеща война, каквато всяко поколение на европейския континент до 21 век е преживявало.

Периодът на сталинизма в СССР и тоталното използване на държавата в икономиката е свързано и с общо завръщане на държавата в икономическите политики на западните капиталистически държави. Немалко са примерите на критика на пазара и използване на планирането, намесата на държавата по време на икономическа криза и други практики на централизация, които прилагат правителствата в капиталистическите страни.

Работата изследва една от ключовите държави, пример за съвременна конвергенция – **Китай**. Заимстването на политики от двете модерни системи в Китай е в основата на политиката на Дън Сяопин за преобразяването на огромната китайска икономика до икономическа сила, конкурент на САЩ за световно първенство.

Конвергентната политика в Китай се отличава със следването на традиционния китайски опит и философия. В работата се проследяват процеси, които са решаващи за икономическото чудо на Китай. Спецификата на Китай, освен еднопартийната власт в създаването на пазарни отношения, е специалното място на постепенната политика на най-ниски икономически нива. Как протичат конвергентните политики на ниско равнище? Важно е, че те не са просто капиталистически управленски решения. Те са степенуване и постепенност на пазарни решения, индивидуално стимулиране, конкуренция и като последна стъпка към пазарната икономика – промени в собствеността. Всичко това става под политическото ръководство на Комунистическата партия, която задава темповете на реформите и отчита резултатите.

Реформите започват от селското стопанство и целта е нова производителност, а тя може да се постигне със заинтересованост на селяните и нова отговорност към произведената стока. Постепенно се внасят елементи на семеен акорд в кооперативите, едно семейство получава повече, ако е произвело повече. След това се отива към освобождаване на нови възможности за пласиране на произведеното, което първоначално се изкупува само от държавата, а след това се позволява на отделните семейства, независимо, че те остават членове на кооператива. Вижда се колко

внимателно се подхожда към смяната първо на активността, после на разпределението на произведеното, а едва накрая се пристъпва към промени в собствеността. В селското стопанство основните изменения са включването на семейният акорд, стимулирането след това на междукооперативна конкуренция и включването на промишлени и търговски предприятия, както в преработването, така и в търгуването с произведената повече и по-качествена продукция. Пазарните отношения навлизат постепенно, внимателно и при непрекъснато наблюдение на растежа на стимулите. След няколко години това довежда до бурен ръст на дребна и средна промишленост, свързана със селското стопанство. През 1984 г. цифрите в добивите на зърно и ориз първоначално се удвояват, доходите на глава от населението също.²⁰

В промишлеността реформите започват с организация на акционерни дружества от местните власти. Първоначално те са под формата на стопански кооперации с единно финансиране. Планирането от централизирано започва да става само направляващо без конкретни изисквания. Директивните планове постепенно отпадат.²¹ Започват да се внасят нови технологии, връзките на Китай със света се отварят.

След гореописаната децентрализация на планирането и производството, допускането на търговия и пазарни отношения, се прави следващата крачка към промяна на собствеността от напълно държавна към частично частна. Тя пак е поетапна. Започва се със даване на повече пълномощия на директорите на предприятията. Премахва се към „системата на отговорност на директора“ на предприятието. Той сключва контракт от името на всички работници по вертикала – от работника до зам.директора, които носят определени отговорности според мястото си. Договорът е с висшестоящ орган на управление от името на държавата за всичко в предприятието – обем и качество на продукцията, печалба, охрана и условия на труд и др. Директорът носи отговорност за всичко това и от своя страна той сключва договори с тези, които стоят под него - цеховите майстори. Те сключват договори с бригадирите, а бригадирите с работниците.²² Получава се пълна система от договори и ясни отговорности на всички нива, което напомня конфуцианската система на свързаност в обществото. Китай използва своя хилядолетен опит и традиции в своята политика на внасяне на динамични капиталистически отношения. Обществото

²⁰ Пак там, стр.328

²¹ Пак там, стр. 331

²² Пак там, стр. 332

буквално започва да се преобръща икономически, без да се засягат основните идеологически и управленски устои на Китайската комунистическа партия. Нерационалните отношения се допълват или заменят с рационални без отрицание на миналото и с приемственост.

Китайската икономика става първа по обем на производството, страната вече е ядрена сила и конкурент за доминация на световната сцена, който фактически води в преобразуването на света от еднополярен към многополярен свят. Китай повече от век изнася своята философия и начин на живот като създава свои квартали и използва огромните си демографски предимства. Засега европейските държави са заети с неолибералния начин за обществени рестрикции и технологичното повишаване на ръста на производството. Западноевропейската цивилизация очаква автоматично решаване на социалните проблеми, които технологиите вече са поставили пред развитите държави. По същото време Китай откровено печели време, етап по етап, така, както китайците разбират времето в хилядолетното си съществуване.

Заклучение

Изследването на предконвергентните и конвергентни политики в индустриалната епоха дава възможност да се анализира подготовката на различните държави към процеси на интернационализация на финансовите и икономически системи. Конвергентните процеси обуславят последващите глобални явления в световен мащаб. Именно тези процеси позволяват да се появят и бързо да заемат територии мащабни международни икономически и финансови субекти. Развиват се международни икономически и политически субекти, които не биха били възможни, ако различните държави представляваха коренно различни икономики и политики. Глобализацията изисква и в голяма степен получава възможността на държаните да търгуват помежду си, да съществуват международни борси, банки, фондове, фирми, институти, наука, образование и др. Това означава, че по време на модерността държавите все пак са използвали един и същ политически език, разбирали са своите и чужди действия, имали са възможност както за конфликти и войни, така и за решаване на конфликти без взаимно унищожение. Това е дискурсът на конвергенцията. В същото време не по-слаби са процесите на дивергенция между социалните системи, но те също могат да се разберат през процесите на конвергенцията.

Глобалната епоха започва динамичното си съществуване с отхвърлянето на суверенитета на националната държава. Този суверенитет става частичен и постепенно с появата на новите авангардни технологии се свива във все по-малко области. След загубата на външната сигурност, с настъпването на информационното общество, което обозначава най-често компютъризацията на икономиката и социалния, а вече и на личния живот на човека, националната държава губи и своята вътрешна сигурност. Тя не може да гарантира и контролира сигурността на своите граждани, те са обект на външен и вътрешен технологичен контрол и съответно не са подчинени само на вътрешните институции на тази държава. Гражданският дух на модерността се съпротивлява на загубата на личната сигурност на гражданите, но това са така да се каже живи модерни стереотипи, които могат още столетия да съществуват, въпреки налаганите нови форми на отношения между отделния човек, обществените структури и техни нови институции.

Световният дизайн, ако наречем така структурното състояние на света, се променя в съкратени срокове. Исторически паралелно се налагат неолибералните икономически отношения и глобализацията като световен процес. След като националната държава губи външния и вътрешния си суверенитет, тя не е способна сама да произвежда напълно демократична представителна власт, там, където такава е съществувала. Разбира се, с всичките ограничения на представителната демокрация. Представителната демокрация става непригодна в неолибералния, постмодерен, постиндустриален, информационен и глобализиращ се свят. Глобализацията не започва и не свършва с технологичните и икономическите процеси. Тя има ясен политически характер. Като преден пост на международните корпорации и тяхната икономическа инвазия застава „новият световен ред“, който бележи превръщането на либералната световна сила САЩ в единствен център на световна власт. САЩ обявяват своя национален интерес за световен. Според идеологията на „новия световен ред“ на САЩ, държава с различни от САЩ политически отношения и механизми не може да се третира като демократична и дори би могла да противоречи на националните интереси на САЩ. Тази идеологическа крайност от времето на Буш, Клинтън и Обама е част от политическата глобализация. САЩ по силата на своето технологично развитие, което има световен характер, защото се реализира с ресурсите на целия свят през 19 и 20 век, пробиват националната държава и представляват водещата сила на глобализацията. Но глобализацията е обективен процес, с цялата си многоизмерност и многозначителност.

Може да се каже, че ако не бяха САЩ, щеше да е друга световна сила, която да тръгне към нови структурни образувания като отрече националната държава, като търси път към „световност“ по един или друг начин. Глобалността започна като неолиберален капитализъм със социални рестрикции. Нови социални модели все още не се създават и човешката енергия изглежда насочена еднозначно към новите технологии. В технологичното господство на западната цивилизация в началото на 21 век започна да се вклинява китайският специфичен път, чиято посока се разкрива по-трудно поради цивилизационната си обособеност и неповторимост.

Китайското развитие показва редица дефицити в развитието на Запада и най-вече липса на алтернативни модели за развитие, липса на конкуренция на социални модели. Американската мечта започна да се губи вътре в САЩ. Липсата на социална перспектива и предлагането единствено на консуматорски начин на живот нанася най-сериозни удари върху претенциите на САЩ за световното лидерско място. Започна да си пробива път многополюсният свят. САЩ се принуждават да започнат да споделят отговорността за света/човечеството. Президентството на Доналд Тръмп може да се окаже преходно време към многополюсният свят. Тръмп спечели изборите за президент с програмата си за връщане на САЩ към вътрешните им проблеми. Тази програма, обаче, не е подплатена с вътрешен елитен политически ресурс. По-силни се оказват глобалните играчи на политическия терен в САЩ, Тръмп е на път да загуби битката си за отказ на САЩ от ролята на „световен полицаи“, от ролята на единствен лидер на света. Напрежението в САЩ отразява световни тенденции, битката между регионалния и глобалния елит не е само вътрешна битка в САЩ. Всъщност САЩ действително водят като световна сила в тенденциите на световното развитие и консумират позитивите и негативите от тази своя роля.

Глобалната епоха в своето преодоляване на модерността, в разбиването на нейната основна структурна единица – националната държава и международния ред, основан на нея, изглежда в своите проявления като хаос. Естествено е в такъв момент огромна част от хората да настояват за връщане на статуквото на националната държава. Международните икономически и политически организации от ранга на Европейския съюз са подложени на натиск, на който може и да не се удържи, ако не се намерят нови форми за интеграция и включване на гражданите в политическите процеси. Националистични и популистки движения добиват сила в борба за статуквото на модерността. Но тези процеси изглеждат без исторически основания, без

перспектива. Да се търси бъдещето в миналото е „кауза пердута“, поне от историческа гледна точка.

Глобалната епоха се отличава от модерността и тя има своя нова роля в развитието на човечеството. Характеристика на глобалността е нейната космичност, преодоляването на земното претегляне и погледът към други светове. Човечеството не спира развитието си с ядрените технологии, то може да ги преодолява като си поставя нови задачи и оставя самоунищожението си в миналото.

Глобалността изисква и нова субектност в политиката, в управлението на човешките възможности в нови реалности. Рискът от нови политически отношения е огромен за голяма част от човечеството, новото развитие не носи положителен или отрицателен знак. Как ще се премине от една структурност към друга, от една парадигма на възприятие на света към друга и пр. не може да реши едно поколение, въпреки видимата динамика в отношенията в световен мащаб. Преходността е начин на развитие. Човечеството оценява все повече своите състояния като преходност. В такава състояние се раждат и новите управляващи политически структури на света, които ще променят регионалните и географските баланси. Националните държави остават като предглобални политически единици на взаимодействие и сигурност на човека. Западно-европейската цивилизация остава като модерната цивилизация. Човечеството търси нови субекти на управление, които да отговорят на трудното раждане на глобализираната човешка общност. По-малките структури на човешко обществото изглеждат повече или по-малко изживяни, изпробвани. Човечеството търси своя космически правен ред – отдавна в университетите на САЩ и Европа се изучава специалността „космическо право“.

От години вече работят квантовите технологии и се използват необяснени от науката технологични процеси в нанотехнологиите и квантовите компютри. Политиката нормално действа като усреднено мислене за света, но тя не трябва да си затваря очите за водещите технологии. Самите технологии са водещи в развитието, но не са отговорни за него. Отговорността остава в политиката, която трябва да осъзнае промените като реалност.

В процесите, които се описват, конвергенцията има ролята на минал етап, на преживяна реалност от 20 век. Заедно с това процесите на взаимно свързване, на паралелно съществуване и взаимодействие на модерните капиталистически и

социалистически държави е исторически факт. Човечеството взаимодейства, то не съществува само в състояние на война и противопоставяне по различни причини. На определени нива на живота в различните държави, места и региони се отхвърлят ценностите на други човешки общности, в един човешки живот не могат да се съвместят разнообразните ценности, родени от човешкото многообразие. Но това не означава непременно война и отрицание. Научното изследване е обяснение, а не отрицание или въздигане на едни или други ценности.

Конвергенцията през 20 век, признаването и използването на технологии, икономически и трудови отношения, политически методи на управление, властови структури от един и същи порядък са част от човешката култура. Заедно със стремежа си към космоса все още държавите създават нови военни технологии, продължават да се въоръжават с всички възможни научни постижения от биологията, химията и физиката до психологията, политологията, историята и новите научни браншове. Не е възможно да се стопират част от човешките дейности и да се толерират само едни от тях. Противоборството, стигащо до войни, не е изживян период от историята на човечеството. Разумът не е сам на полето на живота. Там се борят всички физически и духовни качества на човека. Хората заемат различни позиции в различни процеси и се борят за тях. Затова нито едно едностранно обяснение не е в сила да спре друго такова или да осмисли цялостно и изчерпателно човешкия живот.

Приноси в дисертацията:

1. Основен принос на дисертацията е изследването на същността на конвергентната политика като определени описани в работата управленски практики в развитите държави на 20-ти век. Политологичният подход в работата позволява да се отиде отвъд теоретичните постановки за конвергенцията и да се проследи тя като политика. Авторът поставя въпроса за използването на практики в управлението на модерните държави, които произтичат не от идеологически нагласи, а от общата технологична и икономическа основа на модерните общества в индустриалната епоха.
2. В българската политологична литература не е изследвана като цяло теорията за конвергенцията и нейните основни автори. Въпросът преди 1989 г. е поставян единствено от позициите на марксизма-ленинизма и това е стеснявало проблема за конвергенцията на модерните системи. Темата за конвергенцията е изключително обширно застъпена в западната научна литература и заедно с това

е малко изследвана в България от гледна точка на процесите на съвременния демократичния преход.

3. От гледна точка на конвергентните политики са проследени генезисът и еволюцията на социалния модел в Германия в края на 19 и началото на 20 век, конвергентните процеси във Великобритания, Франция, САЩ и Швеция в различни периоди през 19 и 20 век. Разгледани са за пръв път в нашата политическа наука практиките на управлението от конвергентен характер в Съветска Русия и съвременен Китай.
4. Работата постига изследователски постижения в научното обяснение на процеси на взаимодействия между държавите в тяхната вътрешна политика през периоди, в които националните държави, независимо от идеологически и политически различни системи, използват сходни и съпоставими политически практики.
5. В дисертацията е направен изводът, че капитализмът и социализмът са модерни политически системи, които в определени исторически периоди използват общи управленски практики в защита на интересите на националните държави през 20-ти век.
6. В работата е направен приносният извод, че глобалните процеси от края на 20-ти и началото на 21-ви век са предшествани от процеси на конвергенция в индустриалната епоха. Конвергентните политики създават условия глобалните икономически и политически субекти да се включат пълноценно в процесите на глобализация.

Научни публикации по темата:

1. Пиргова М., *За формирането на политологичен подход към глобалните процеси в началото на 21 век*, в сб. Пиргова М., Националният интерес в българската политика, С., 2009
2. Пиргова, М. *Социалната държава като теоретичен проблем за БСП в годините на прехода и днес*, в сб. Изследвания по история на социализма в България, т.4, С., 2013
3. Пиргова, М., *Конвергенция и модерност в политическите и икономическите отношения в Съветска Русия*, сп. Социология и икономика, год.4, бр.4, 2016
4. Пиргова М., *Теорията за конвергенцията в производението на Й.Шумпетер „Капитализъм, социализъм и демокрация“*, в сб. Политика и демокрация, 30 години българска политология, СУ, С., 2016
5. Пиргова, М. *Конвергенцията като практика в политическите и икономически решения при управлението на В.И.Ленин* - сп.Понеделник, 1-2, 2017
6. Пиргова М., *Българският парламентаризъм в глобални условия*, С., Парадигма, 2009.

7. Пиргова, М. *Характерни конвергентни процеси в САЩ. Новият път на Рузвелт*
. сп. Понеделник, 1-2, 2018